

PROSUDBENI OSVRT NA RAZVITAK PASTORALNOGA BOGOSLOVLJA OD POČETKA DO DRUGOGA VATIKANSKOG SABORA

Alojzije ČONDIĆ, Split

Sažetak

Pisac članka prikazuje, prosuđuje i raščlanjuje društveno-crkvene okolnosti nastanka i razvitka pastoralnoga bogoslovlja kao znanstvene grane u katoličkomu i protestantskomu okružju do Drugoga vatikanskog sabora. Prosudbeno se odnosi prema tadanjemu ustrojstvu bogoslovnoga studija i pastoralnoga bogoslovlja, govori o čimbenicima koji su svojstveni za određeno povijesno razdoblje, u odnosu na mjesto pastoralnoga bogoslovlja. Donosi mišljenja najstručnijih pisaca s toga područja o ulozi i potrebi pastoralnoga bogoslovlja kao znanstvene grane. Služeći se povijesno-prosudbenim pristupom dolazi do spoznaje da se pastoralno bogoslovlje u povijesti različito vrednovalo, tako da je pristup pastoralnomu bogoslovlju kao znanstvenoj grani, postupno sazrijevalo i da je potreba za pastoralnim bogoslovljem jačala. Pastoralno bogoslovlje dugo nije bilo uvaženo kao znanstvena grana, a često nije bilo djelotvorno, jer njegov predmet i način obradbe nisu odgovarali duhu vremena.

Ključne riječi: pastoralno ili praktično bogoslovlje, dušobrižništvo, pastoralni rad, klerikalnost, tradicionalni pristup, znanost o Crkvi, prosudba.

0. Uvod

Da bi se moglo ispravno prosuditi ulogu i važnost pastoralnog bogoslovlja, treba uočiti i prije prosudbeno vrednovati njezin povijesni razvitak. To pridonosi lakšoj spoznaji mnogih povijesnih a i suvremenih bogoslovno-pastoralnih napetosti. Cilj ovoga članka je povijesni, pastoralno-bogoslovni odraz o nastanku i razvitku pastoralnoga bogoslovlja kao bogoslovne grane¹, koja nastaje u Katoličkoj Crkvi, na temelju zahtjevnih poticaja *Tridentskoga sabora* (1545.-1563.), nastojeći uvesti i ostvariti predložene prikladne nacрте.² Mnogi su stručnjaci raspravljali o

¹ Ne bi se smjelo miješati nastanak pastoralnoga bogoslovlja kao znanstvene grane s pastoralnim radom, koji nastaje nastupom Isusa Krista.

² TRIDENTSKI SABOR, Sessione XXIII., 1. *deref.*: »Cum praecepto divino mandatum sit omnibus, quibus animarum cura commissa est, oves suas agnoscere, pro his sacrificium offerre, verbiq[ue]

znanstvenosti i uloji pastoralnoga bogoslovlja i donosili su prijedloge i zaključke. Ovdje ću prikazati i prosudbeno se osvrnuti i na razmišljanja značajnijih stručnjaka od njegovoga nastanka pa do uoči Drugoga vatikanskog sabora.

1. Okolnosti nastanka pastoralnoga bogoslovlja

Nakon izlaska iz srednjovjekovnoga i ulaska u suvremeno razdoblje (XIV.-XIX. st.) došlo je, na društveno-gospodarstvenomu, kulturno-znanstvenomu, i na crkvenomu području do određenih zaokreta u misaonom i uporabnom pristupu životu.

Pod utjecajem živosti suvremene misli, osobito prosvjetiteljskih zamisli, koje odbacuju svaki onostrani oblik proučavanja i u kojemu nadmoć imaju filozofi, a ne teolozi, i posvemašnje usmjerenosti na imanentno vrednovanje svijeta i čovjeka, pastoralno bogoslovlje dobiva čovjekosredišne (ne čovjekoslovne) označnice koje se ne zanimaju za bogoslovlje.

Posljedica prosvjetiteljske zamisli je potiskivanje Boga i popuštanje razumu, u čemu se odnos Boga i svijeta promatra kroz odvojeni vid deističke predrasude. U tomu čisto porazumljenom vrtlogu, u tijeku preporoda i humanizma, više nije Bog u središtu svijeta nego čovjek, lišen odnosa s njegovim početnim izvorom. S druge strane, posljedice čisto porazumljenih stavova i pristupa, stvarno su dovele do borbe protiv nadnaravne naravi Crkve.

Bogoslovlje se našlo pod jakim utjecajem posuvremenjenih zamisli. Do izražaja dolaze naturalistički stavovi, koji zabacuju tumačenje stvarnosti pomoću Objave, ističući čovjekovu nezavisnost u svijetu (Immanuel Kant /1724.-1804./ promatra vjeru u granicama razuma).³

Vjera se shvaća kao stvarno povezivanje čovjeka s Bogom, kao *graditeljem svijeta*, koji je ostavio svoj stvoreni svijet, prepustivši čovjeka samomu sebi. Ono što je ostalo od bogoslovlja i vjere nije bilo ništa drugo nego naturalistički pristup. U tako postavljenoj predrasudi, koja promatra svijet i čovjeka kroz prosvjetiteljski vid deističkog zrcala, nalaze se korijeni čije zamisli potiču bogoslovno-pastoralnu prosvjetiteljsku čovjekovu središnjost.

Novije zamisli, kao Kantov racionalizam, ne da su samo k sebi privukle protestantsko bogoslovlje, nego se ni katoličko bogoslovlje nije moglo oduprijeti

divini praedicatione, sacramentorum administratione ac bonorum omnium operum exemplo pascere, pauperum aliarumque miserabilium personarum curam paternam gerere et in cetera munia pastoralia incumbere...« Spomenuti Sabor na osobit je način razvio nauku o Crkvi *cura animarum*, prema načelu kojim je Crkva vođena: *salus animarum suprema lex esto*. Treba istaknuti da je izraz *cura animarum* sve donedavno bio središnji pojam, koji je danas nadiden, jer je povezan s *dušobrižništvom* koje naglašava samo svećenikov rad i prije svega očituje njegov osobni rad i dvojni oznaku kršćanskoga života.

³ Usp. I. KANT, *Kritika praktičkog uma*, Naprijed, Zagreb 1990., 174.

njegovoj moći. Bogoslovlje se podvrgava razumu, nalazeći zagovornike među katoličkim teozozima. Razišlo se s predajom a sve su snage usmjerene prema razumijevanju suvremene filozofije. Bogoslovna je predaja smatrana izobličanjem kršćanske predaje, što je pridonosilo prekidu sa skolastikom. Ćudoredne su pouke imale prednost pred dogmatskima. Svetopisamska je objava poistovjećivana s umnim vjerskim ćudoređem. Bogoslovni prosvjetitelji predstavljali su osobu Isusa Krista samo u humanističkom pogledu, kao sveopćega učitelja ljudi i nositelja životne filozofije. Doživljavalo ga se kao uzornoga i krjeposnoga junaka i ćudorednoga vođu (*leadership*). Takav Isus nema eshatološku, spasiteljsko-božansku odrednicu nego samo ulogu uzornoga pravednika. U središtu rasporedbe spasenja ne stavlja se djelovanje milosti nego ljudsko zalaganje. Očito je da se radi o oživotvorenju pelagijanizma, prema kojemu ćovjek nema potrebu za Božjom milosti, koja ostaje samo početni poticaj.

Polazeći od tih zasada, odnos ćovjeka s Bogom moguć je samo pomoću razuma. S takvom bi postavkom kršćanstvo prešlo u umstveni sustav, prema kojemu svijet ne bi bio shvaćen kao Božji spasiteljski ćin, niti bi povijest spasenja bila stvarna, nego bi se ona doživljavala samo kao nekakav početni sustav.

Ćovjek i njegov rad postaju središte kršćanskoga prosvjetiteljstva, prema kojemu Krist nije Otkupitelj nego je on ćovjek – samouputno i samospasiteljsko biće. Odgovorni teolozi toga doba, zanimajući se za apologetiku, osuđivali su tako ponuđeni prikaz kršćanstva, spašavajući ga od mogućih loših posljedica. U takvim okolnostima, već narušenih crkveno-društvenih odnosa, nastalo je pastoralno bogoslovlje⁴, koje nije moglo ne osjetiti koristonosnu moć, koju je pokazala austrijska carica *Marija Terezija* (1717.-1780.) i zauzeti car *Josip II.* (1741.-1790.) u svojim duhovnim potezima.

Ovdje ne namjeravam iznositi koje je posljedice Crkva imala od takvih promjena, uzrokovanih povijesnim razvitkom zamisli pomoću filozofije u bogoslovlju. Međutim, to se veoma brzo oćitovalo u prvim pokušajima preustrojstva bogoslovnoga studija, među kojima je u to doba vidno mjesto zauzimalo pastoralno bogoslovlje.

1.1. Nastanak pastoralnoga bogoslovlja u katolićkoj sredini

Pastoralno bogoslovlje kao bogoslovna grana ima svoje korijene i odsudno se razvijala na njemaćkomu govornom području. Njezin nastanak, kao sveučilišne grane, nalazi svoj izvor u naredbi austrijske carice Marije Terezije o preustroju bogoslovnoga studija. Uzimajući u obzir prosvjetiteljska načela jozefinizma⁵,

⁴ Usp. F. X. ARNOLD, *Pastoral-theologische Durchblicke*, Herder, Freiburg, 1965., 93-135.

⁵ Taj se pokret razvio u Austriji (1792.-1835.) i dobio ime prema austrijskomu caru Josipu II., premda mu je stvarni zaćetnik bila njegova majka carica Marija Terezija. U to je doba Austrija bila jedini jaki zaćtitnik Katolićke crkve. Jozefinizam, koji ima svoje korijene u iluminizmu,

carica je Sveučilište odlučila staviti i podvrgnuti državnom nadzoru i državnim probojcima.

Preustroj se odnosio najprije na Bečko sveučilište, s posebnim težištem na bogoslovne predmete. S prvim nacrtom koji je izradio isusovac *Ludwig de Biel*, godine 1752., i predvidjevši samo njegov ostvarivi vid, Marija Terezija nije bila zadovoljna pa ga je odlučno odbacila. Benediktinski opat iz Braunaua i ravnatelj bogoslovnoga učilišta u Pragu, *Stephan Rautenstrauch* (1734.-1785.)⁶, osvrnuo se na te postavke i bio je pozvan na bogoslovno učilište u Beč, da bi ostvario ono što je naknadno predložio. U punom jeku prosvjetiteljstva, bilo je neizbježno odrediti sveučilišni položaj pastoralnoga bogoslovlja i opravdati njegovu bogoslovnu i znanstvenu važnost. Godine 1774. pastoralno je bogoslovlje ušlo u ustrojbeni sustav školstva. Međutim, nije zamišljeno kao samostalna grana, nego kao životni tečaj ujedinjen s čudorednom provedbom. Istom je 1777. godine u popisu predavanja, kao zasebni predmet, koji se nije predavao više na latinskomu, nego na njemačkomu jeziku, prema potanko izrađenu rasporedu, koji je predstavio Rautenstrauch.

2.2. Ustrojstvo bogoslovnoga studija i pastoralnoga bogoslovlja

Cilj bogoslovnoga studija očito je bio oblikovati navjestitelje evanđelja, tj. usavršavati svećenike, želeći time nadvisiti koristonosnu nadmoć djelatnoga dušobrižništva. Rautenstrauch ne ustraje toliko na znanstvenosti bogoslovlja, koliko na znanju koje bi trebali usvojiti budući *pastiri* da bi se suočili sa svim teškoćama toga doba, osobito umnim.

On je namjeravao otvoriti novo bogoslovno razdoblje osjetljivo na prosvjetiteljsku kulturu, na povijesne i pozitivne znanosti. Iz tih se pobuda pastoralno bogoslovlje nije smatralo više čisto primijenjenim dodatkom, nego bitnom sastavnicom u bogoslovnoj izobrazbi. Da bi uspio ostvariti svoju zamisao opat je Rautenstrauch pridavao veliku važnost odgoju i načinu njegova ostvarenja. Što se

nije bio protivnik Crkvi, ali ju je ipak htio imati pod svojim nadzorom. Hrvatske su zemlje bile pod austrijskom vlašću pa se taj sustav bitno odrazio na društveni život, na crkveni ustroj i dušobrižnički način mišljenja, S. KOVAČIĆ, *Istria e Dalmazia nel periodo asburgico dal 1815 al 1848*, u: G. PADOAN (ur.), *Atti ed Inchieste di »Quaderni Veneti«*, Longo Editore, Ravenna, 1993., 255-291; J. KOLARIĆ, *Prosvjetiteljstvo i jezefinizam u zagrebačkoj biskupiji*, u: AA. Vv., *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994*. Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića, Zagreb, 1995., 309-316; H. RIESER, *Der Geist des Josephinismus und sein Fortleben*. Der Kampf der Kirche und ihre Freiheit, Herder, Wien, 1963., 27-110.

⁶ Usp. J. MÜLLER, *Die Pastoraltheologie innerhalb des theologischen Gesamtkonzepts von Stephan Rautenstrauch* (1774.), u: F. KLOSTERMANN – R. ZERFASS (ur.), *Praktische Theologie heute*, München-Mainz, 1974., 42-51; V. DOERING – J. MÜLLER, *Pastoraltheologie – Praktische Theologie? Die Pastoraltheologie im Gesamtkonzept des Rautenstrauchsplans*, u: F. KLOSTERMANN – J. MÜLLER (ur.), *Pastoraltheologie*, Herder, Wien-Freiburg-Basel, 1979., 141-152.

tiče bogoslovlja, on je isticao da taj naum nije neutemeljen, nego da on proizlazi iz *same naravi* takva studija.

Sustav koji je svojstven bogoslovlju, prema njemu, sastoji se od svetopisamskih i povijesnih predmeta. Potom on predlaže skupinu predmeta, koja obuhvaća spoznajni dio bogoslovlja: dogmatiku, ćudoređe i kanonsko pravo. Nakon toga dolazi skupina koja sadržava predmete koji poučavaju o primjeni bogoslovne spoznaje na prihvatljiv i koristan način u životu, a to je pastoralno bogoslovlje, koje raspravlja o bogoslovnoj spoznaji, usmjerujući je prema dušobrižništvu⁷. Ostvarljive Rautenstrauchove primjedbe uklopile su se u stavove Marije Terezije, koje je ona prihvatila, istina ne toliko iz evanđeoskih i bogoslovnih koliko iz gospodarstvenih pobudâ.

Pastoralna je *grana* uobličena tako da je podijeljena prema dužnostima, koje su dodijeljene svećenicima, kao jedinim nositeljima pastoralnoga bogoslovlja u dušobrižništvu. Prije svega odnosi se na:

- dužnost poučavanja, ne toliko o dogmatskim istinama koliko o ćudorednim pokukama prema kojima treba živjeti,
- upravne dužnosti i podjelu sakramenata s bogoslužnim i djelatnim oznakama,
- dužnost odgoja, tj. izobrazba dobrih kršćana koji su istodobno dobri građani.⁸

S metodološkoga stajališta cijeli je sadržaj posve deduktivan (od bogoslovne do životne primjene). Tako predočeno, pastoralno bogoslovlje trpi zbog mnogih ograničenja. Prije svega sužava ulogu svećenika, na čiju je izobrazbu samo i usmjereno.

Prema Rautenstrauchu, cilj bogoslovlja je odgojiti *savršenog dušobrižnika*. Međutim, svećenik je prije svega bio smatran osobitim državnim i crkvenim namještenikom. Težište je postavio jednostrano, tj. svećenikove su se dužnosti u pravilu odnosile prema državi. Na takav je način, kršćanski duh i pastoralni rad bio sužen na posao i posvjetovnjačenu ulogu, čiji se utjecaj, preko koristaških savstavnica, posebno osjećao upravo na području pastoralnoga bogoslužja.

Premda je prošlo dosta vremena od Rautenstrauchova nauma, ipak je pristup i način razumijevanja stvari u mnogočemu i danas ostao nepromijenjen. Tako sročeni bogoslovno-pastoralni nacrt zavisio je o državnim probitcima. Činjenice se ne smiju brzopleto odbaciti, premda su imale loše pratitelje, jer se u tomu nacrtu očituje mnogo više od puke slučajnosti.

⁷ F. DORFMANN, *Die Ausgestaltung der Pastoraltheologie Universitätsdisziplin und ihre Weiterbildung*. Nach Archivalien bearbeitet, Wien-Leipzig, 1910., 74.

⁸ Usp. *Rautenstrauchs tabellarischer Grundriss der Pastoraltheologie*, u: F. DORFMANN, *Die Ausgestaltung der Pastoraltheologie Universitätsdisziplin und ihre Weiterbildung*. Nach Archivalien bearbeitet, Wien-Leipzig, 1910., 103-112. Ovdje je predložen Rautenstrauchov plan bogoslovnih studija koji nije neutemeljen nego racionaliziran, jer proizlazi iz naravi takvih studija.

Bogoslovni odjek proizlazi i uzima svoj oblik u odnosu prema crkvenomu radu, osjećajući te poteškoće, počevši od određene zbuđenosti i raslojenosti, koja je nastala poistovjećenjem Crkve i društva. Pastoralno bogoslovlje nastaje pretežno iz državnih pobuda.

Jednadžba *dobar kršćanin – dobar građanin*⁹ pretpostavlja savršenu podudaranost između utjecaja države i evanđelja. Tako svećenik, kao važni čimbenik u društvu, ima mnogo prigoda prilagoditi kršćanske krjeposti u društvena zbivanja. Isto se tako uočava povezanost među vjerskim i društvenim odnosima. Naime, u toj se namjeri proteže zamisao ne toliko o dobrim kršćanima koliko politička kritika o dobrim građanima čovjekoljubnoga duha.

1.3. Prosvjetiteljsko težište

U tomu početnom razdoblju, koje se produžavalo do polovice XIX. stoljeća, pastoralno je bogoslovlje označeno pretežno državnom, koristonosnom i klerikalnom¹⁰, a ne bogoslovnom ulogom. Pred zamisli apsolutističke države, kao zaštitnice religije, i u doba znatnoga slabljenja crkvenih znanosti, ne čudi da pastoralno bogoslovlje nema bogoslovnu utemeljenost nego samo koristonosnu ulogu i to u službi državnog ustroja samovladarske zamisli.

Koliko je stvarno bila nazočna klerikalna i državna sastavnica, govori činjenica da je jedini predmet pastoralnoga bogoslovlja bio svećenik, župnik, ili, pak, poučavanje o dužnostima koje su bile spojene s dušobrižničkom službom i njezinom djelatnošću. Radilo se o pastoralu, koji se oslanjao na čudoređe a neobično malo na Sveto pismo, te se ujedno temeljio na običajima i predaji. Velikim se dijelom odnosio na pravila svećeničkoga čudoređa i na svojevrсну zbirku duhovnih pravila. Pastoralist *F. X. Arnold* (1898.-1969.) tvrdi da se tadašnje »pastoralno bogoslovlje nije temeljilo i shvaćalo kao znanost koja se odnosi na Objavu, nego kao poumljeni nauk iskustveno-koristonosne važnosti«.¹¹

1.4. Svetopisamsko-bogoslovno usmjerenje pastoralnoga bogoslovlja

Znatan udio u razvitku pastoralnoga bogoslovlja, i u znanstvenomu pogledu, pridonio je u katoličkomu okružju teolog *Johann Michael Sailer* (1751.-1832.) iz Tübingena.¹²

⁹ Usp. S. LANZA, *Introduzione alla teologia pastorale*. 1. Teologia dell'azione ecclesiale, Queriniana, Brescia, 1989., 38-41.

¹⁰ Usp. Ž. BEZIĆ, *Što je klerikalizam?*, »Crkva u svijetu«, 37 (2003.), 4, 564-581.

¹¹ F. X. ARNOLD, *Pastoral-theologische Durchblicke*, 105.

¹² Usp. J. M. SAILER, *Vorlesungen aus der Pastoraltheologie*, Gesammelte Schriften, Bände VI-VIII, München, 1789.

Cijeli njegov bogoslovno-pastoralni rad, u povezanosti s francuskim racionalizmom i njemačkim romantizmom, usmjeren je na proučavanje življenoga kršćanstva i na nepatvoreno prenošenje vjere. Oslanja se na svetopisamski sadržaj i navjestiteljski čin, osporavajući poumljeno, moralizirano i koristonosno dušobrižništvo i pastoralu daje bogoslovnu označnicu. Sveto pismo proučava kao izvor pasterala, temeljeći ga na misli vodilji da *Bog u Kristu spašava grješni svijet*. U središtu navještaja je svjedočenje življene vjere. Njegovo je djelo usmjereno na propovijedanje i na vjersku pouku, dok zanemaruje bogoslužnu odrednicu.

Drugi vid bogoslovno-pastoralne zamisli koja zauzima osobito mjesto je povijest, odnosno ostvarenje povijesno-spasenjske niti koja je utemeljena na Svetomu pismu. Smatra da svećenik nije stručni zaštitar državnih ustanova, nego Kristov službenik i suradnik u izgradnji njegova *otajstvenoga tijela*. S novim načelima i načinima označeni svetopisamsko-bogoslovnim usmjerenjem, te nadahnuti crkvenim Ocima i srednjovjekovnim bogoslovcima, Sailer odlučno nadilazi prosvjetiteljsko-čovjekosredišnju zamisao pasterala. U tomu je smislu pastoralno bogoslovlje *svetopisamsko bogoslovlje*.

Nositelj pastoralnoga rada nije pridržan samo ćudoređu, nego je to *pastir* po Kristovu duhu i Objavi. Svećenik nije samo službenik, nego je on istinski pozvan. On slijedi osobu i djelo Dobroga pastira, predstavljajući Boga na zemlji, kao *alter Christus*. Sailerov pogled nije zajednički, jer svećenik, prema njemu, ipak ostaje temeljni nositelj pastoralnoga rada a kler je još previše poistovjećen s Crkvom.

1.5. Pastoralno bogoslovlje u protestantskomu okružju

U protestantskomu okružju odraz pastoralnoga rada, izražen kao *praktično bogoslužje*, bitno je označeno pristupom *Martina Luthera* (1483.-1546.), prema kojemu je istinsko bogoslovlje – ostvarivo.¹³ Naime, on smatra da je bogoslovlje usmjereno prema iskustvu vjere i navještaju Riječi, čiji je predmet rasprave potresan susret između Boga, koji opravdava i spašava, i čovjeka, koji je grješan i izgubljen.

Protestantski pristup praktičnom bogoslovlju nije na skolastičkoj razini odnosa vjere i razuma, nego bogoslovlje treba naviještati evanđelje i služiti činu opravdanja grješnoga čovjeka.

¹³ *Martin Luther* je napisao mnoge prigovore 1517., a osobito u djelu *Disputatio contra scholasticam theologiam*. Jedna od njih je: 'Vera theologia est practica, et fundamentum eius est Christus ...', usp. G. MÖLLER, *Einführung in die Praktische Theologie*, A. Francke UTB, Tübingen, 2004., 3-4.

1.5.1. Obnovljena zamisao Friedricha Schleiermachers (1768.-1834.)

Jedan od glavnih zagovornika njemačkoga protestantskog bogoslovlja svako je *Friedrich Schleiermacher*¹⁴, kojega *Otto Gert* zove »ocem praktičnoga bogoslovlja«¹⁵. Nakon što mu je povjerena uloga predavača na Sveučilištu u Halleu, počeo je ozbiljno proučavati bogoslovnu nauku o spoznaji (*epistemologija*). Nakon što je Napoleonova vojska srušila grad Halle, Schleiermacher je, 1807. godine, premješten u Berlin, gdje mu je omogućeno oživotvoriti sveučilišne ustanove.

Ne ulazeći u rasprave s razbarušenim prosvjetiteljstvom, nego nadahnjujući se na Schellingovoj (1775.-1854.) filozofiji, u svomu djelu *Kurze Darstellung des theologischen Studiums zum Beruf. Einleitender Vorlesung* (1810.), pokušao je smjestiti bogoslovlje, ne toliko u znanost, koja se bavi vječnom istinom (filozofija, ćudoređe), koliko u praktične znanosti, koje nemaju za predmet istinu kao takvu, nego razvitak i dostizanje svoje svrhe i stvarnoga ljudskog života. Opredjeljujući se za malu, stvarnu zajednicu vjernika, bogoslovlje vidi kao *pozitivističku znanost* s ostvarivom svrhom i ulogom, a to je *crkveno vodstvo* (*Kirchenleitung*), i *crkveno upravljanje* (*Kirchenregiment*). U tomu se očituje luteranska misao, prema kojoj je bogoslovlje praktična znanost, koja je ujedno jedna od težih Schleiermacherovih zamisli.

Bogoslovna znanost uvrštena u akademske krugove i u život kršćanske zajednice, sadržavala je trostruki izričaj: *filozofsko bogoslovlje*, koje se odnosilo na kršćanstvo, kulturu i druge društvene skupine; *povijesno bogoslovlje*, koje je definiralo bit Crkve i njezino stanje u povijesnomu i suvremenomu ozračju; a *praktično bogoslovlje* je svojevrsni način, koje nije usmjereno istraživanju istine u sebi nego vođenju crkvene zajednice.

Od tih triju dijelova, međusobno povezanih, Schleiermacher drži da je *praktično bogoslovlje* »kruna« bogoslovlja, koje ne bi smjelo biti svedeno na iskustvo ili na jednostavno okupljanje primjenjivih načina, nego bi se trebalo zaodjenuti znanstvenošću, da bi bilo korisno za rad. Schleiermacher vidi životnost cijeloga bogoslovlja u suglasnosti između vođenja kršćanske zajednice i znanstvenoga rada.

Zamisao ostvarivoga usmjerenja bogoslovlja određuje na poseban način zamisao djelatnoga bogoslovlja, prema kojemu svaki razboriti rad, koji se odnosi na Crkvu, da bi se u nju uveo, jer kršćanstvo nije ništa drugo nego *vođenje duša*.¹⁶

¹⁴ Usp. H. FISCHER, *Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher*, Beck, München, 2001.; W. BIRNBAUM, *Theologische Wandlungen von Schleiermacher bis Karl Barth*. Eine enzyklopädische Studie zur Praktischen Theologie, Katzman, Tübingen, 1963.

¹⁵ G. OTTO, *Grundlegung der Praktischen Theologie*, München, 1986., 39.

¹⁶ Protestantski teolozi, pod utjecajem Hegelove filozofije u XIX. st.: P. MARHEINEK, Schleiermacherov učenik, C. I. NITZSCH i C. PALMER nastoje zadržati bogoslovnu i znanstvenu odrednicu praktičnoga bogoslovlja, usmjeravajući ga prema crkvenosti.

Bogoslovna primjena ne sastoji se u jednostavnomu crkvenom radu, nego u doprinosu životnomu ispunjenju vjere u Isusu Kristu.

Premda je Schleiermacher svjestan činjenice da pojedinac u svojoj vjeri ostaje zavisan o drugima i da je pastoralni rad u trajnu suodnosu života cijele zajednice, ipak treba naglasiti da protestantsko praktično bogoslovlje, usmjereno prema vođenju Crkve, ističe *umijeće vođenja* za dobro pojedinčevu. Naime, tu se posve jasno uočava razlika protestantskoga i katoličkoga bogoslovlja, koje pojedinca gleda pod vidom crkvenoga zajedništva.

1.6. Crkvena postava pastoralna

Crkvena odrednica, osim znanstvenoga pristupa, dobila je važnost polovinom XIX. stoljeća, u djelima njemačkoga teologa *Antona Grafa* (1814.-1867.), profesora s katoličkoga Sveučilišta u Tübingenu. Njegovo je djelo *Kritički opis sadašnjega stanja praktičnoga bogoslovlja*¹⁷, naročito važno.

On zagovara potrebu *praktičnoga bogoslovlja* crkvenoga usmjerenja ili bi se u suprotnomu radilo o klerikaliziranomu pastoralnom bogoslovlju, koje previše naglašava pojam *pastira*. Izravno se suočava s katoličkim i protestantskim pastoralnim bogoslovljem. Veoma odvažno prigovara dotadanjemu pastoralnomu bogoslovlju¹⁸, koje prema njemu, nije ni znanstveno ni bogoslovno. U ondanjemu praktičnom bogoslovlju, prema njemu, sve se temeljilo na iskustvu, na temelju kojega su se tražili načini kako do cilja. Smatra da su protestanti dotada više napravili na znanstvenomu području pastoralnoga bogoslovlja od katolika.

Prema njemu se praktično bogoslovlje ne može zadovoljiti počinjući od crkvenoga polazišta, da bi promatralo djelatnosti toga stanja. Ona se treba izdignuti iznad tog stanja do Krista, Crkve i nekih zajednica i pokazati da *sve* nužno potječe od njihove volje i naravi, da Krist i njegova zajednica žele i ostvaruju cilj i sred-

¹⁷ A. GRAF, *Kritische Darstellung des gegenwärtigen Zustandes der Praktischen Theologie*, Tübingen 1841. Anton Graf je učenik G. A. MÜHLERA i G. S. HIRSCHERA i predstavnik škole u Tübingenu. Smatraju ga pretečom suvremenoga pastoralnog bogoslovlja u katoličkomu svijetu. Još kao mlad, napustio je stolicu pastoralnoga bogoslužja 1843., i postao župnik u Steinbergu, gdje je ostao do konca života 1867. Povukao se s mjesta predavača, jer je došlo do neslaganja u Biskupiji Rottenburgu između struje koja je bila sklona državnoj crkvi i one koja je bila vjerna Crkvi u Rimu, tj. one koja se oslobodila prosvjetiteljske kočnice i jozefinističkoga cezaropapizma.

¹⁸ Usp. W. STECK, *Friedrich Schleiermacher und Anton Graf – eine ökumenische Konstellation Praktischer Theologie?*, u: F. KLOSTERMANN – R. ZERFASS, *Praktische Theologie heute*, Kaiser/Grünwald, München, 1974., 27-41. Graf odstupa od Schleiermacherove zamisli pastoralnoga bogoslovlja, koju svodi na teškoće crkvenoga vodstva, smatrajući da tako svodi praktično bogoslovlje na samo sredstvo, posve isključujući znanstveni vid. Graf smatra da je Schleiermacher sveo praktično bogoslovlje na jednostavno poučavanje za služenje u Crkvi, i snizivši na tu razinu teoretsko bogoslovlje, zabacio je znanstvenu bit i samostalnost.

stva do cilja, da oni žele i ostvaruju izravno crkveni položaj, s različitim djelatnostima koje su u njima spojene, a koje se opisuju u praktičnomu bogoslovlju¹⁹. Ozbiljno radi na međureligijskim odnosima i ekumenizmu, želeći pastoralnomu bogoslovlju pribaviti djelatnu, znanstvenu i bogoslovnu važnost.

Zadatak *praktičnoga bogoslovlja* je proučavati sve crkvene čimbenike a ne samo crkvene koji utječu na izgradnju Crkve. Njezin »materijalni objekt« (tj. područje razmišljanja) nije samo *pastir* nego Crkva. Ona o sebi mora imati i znanstvenu svijest, ako će se u budućnosti izgrađivati za kraljevstvo Božje. To je smisao praktičnoga bogoslovlja, odnosno praktično bogoslovlje ima potrebu ispravno uobličiti bogoslovlje. Prema Grafu, o Crkvi se može bogoslovno razmišljati iz triju različitih vidova:

- *povijesnoga* (njezina prošlost: svetopisamske i povijesne znanosti),
- *spoznajnoga* (njezina sadašnjost: dogmatsko i čudoredno bogoslovlje),
- *praktičnoga* (njezino samoostvarenje u budućnosti: praktična teologija).

Prema njemu, gledano sa znanstvenoga stajališta, praktično bogoslovlje ne nastaje iz ostvarivih bogoslovnih razloga, nego je u njoj djelatni čimbenik nazočan i u sebi sadržava temeljnu nakanu za *samoizgradnju Crkve*²⁰, tj. ona je znanost o izgradnji Crkve (ne samo crkvenoga vodstva ili, pak, načina i pristupa voditeljevih), zapravo, on nastoji praktično bogoslovlje uzdignuti na spoznajnu razinu.

Odbacuje poistovjećivanje praktičnoga bogoslovlja s korisnošću i istodobno potvrđuje njezine znanstvene označnice. Može se reći da su crkvenost i znanstvenost čimbenici na temelju kojih Graf prigovara praktičnomu bogoslovlju. U odnosu na to, ne razvija iskustveno-induktivni pristup, nego spekulativno-deduktivni. Polazna točka je njegovo shvaćanje bogoslovlja u odnosu prema Crkvi, kao određenoga *znanja prema Crkvi i o Crkvi*. Iz toga on definira praktično bogoslovlje, koje vidi kao znanost *božansko-ljudskoga utjecaja*, koje vrši Crkva preko osoba koje je ona ovlastila, osobito preko onih koji pripadaju crkvenomu staležu za izgradnju Crkve²¹, koju doživljava kao živo tijelo, u čijoj povijesti Bog trajno izvodi djelo spasenja. Sasvim jasno razlikuje tri čimbenika u znanstvenomu bogoslovno-crkvenom vidu pastoralnoga bogoslovlja:

¹⁹ M. MIDALI, *Teologia pratica*. 1. Cammino storico di una riflessione fondante e scientifica, LAS, Rim, 2000., 34-36.

²⁰ Ovdje treba spomenuti da je poznati teolog *Karl Rahner* (1904.-1984.), sto godina poslije Grafa, preuzeo tu misao, i govoreći o praktičnom bogoslovlju, definirao ga kao »samoostvarenje Crkve u sadašnjosti i budućnosti«, usp. K. RAHNER, *Fondamenti della teologia pastorale*, Herder-Morcelliana, Brescia, 1969., 9. 57s.

²¹ Usp. F. X. ARNOLD, *Pastoral-theologische Durchblicke*, 292-310.

- *onostrani čimbenici*: Bog, Krist i Duh Sveti, milost Božja, Objava, kršćansko čudoređe ...,
- *ustanove*: slavlja, hramovi, svete knjige ...,
- *osobni i društveni čimbenici*: duhovnost zajednice, uzajamni odnos između članova određene zajednice, odgoj i kršćanski život zajednice, molitva zajednice, utjecaj roditelja potaknutih Duhom Svetim ...²²

Gledano nazivoslovno, Graf bogoslovlju radije dodaje pridjev *praktično* nego *pastoralno*, da bi naglasio da je nositelj ili zastupnik pastoralnoga rada Crkva a ne samo svećenik kao pastir i tako se želi izdignuti iznad klerikaliziranoga pastoralnoga bogoslovlja, zagovarana u dotadanjim dušobrižničkim priručnicima. U uporabu uvodi nove nazive: *crkvena, samoizgradnja Crkve, izgradnja kraljevstva Božjeg, crkveni rad*.

1.7. Povratak na klerikalno usmjerenje

Nakon Grafova crkvenoga pristupa pastoralnomu bogoslovlju, došli su njegovi učenici, od kojih se ističe *Joseph Amberger*²³ (1816.-1889.). Premda je on pod Grafovim utjecajem, Amberger se ipak vraća na klerikalne i koristonosne zamisli pastoralnoga bogoslovlja, u kojima se njegovo proučavanje i zanimanje smješta na svećeničko zauzimanje.

Za razliku od Grafa, on praktično bogoslovlje dijeli na dva dijela: kanonsko pravo i pastoralno bogoslovlje. Za Grafa je kanonsko pravo svojevrsni upravno-crkveni vid, koji se ne temelji na pastoralnomu bogoslovlju nego na biti Crkve. Međutim, za Ambergera Crkva nije, kao za Grafa, životna zajednica, koja se izgrađuje na životan način u povijesti nego je stvarnost već u sebi postojana i dovršena, uspoređena s državom, koja se nalazi između neba i zemlje, pozvana razvijati svoj duhovni rad za korist vjernika. Takva predstava Crkve ima posebnu zamisao svećenika, koji je, u sakramentalnomu smislu, nazočan kao posrednik između Boga i kršćanske zajednice. Pastoralno bogoslovlje se tako ponovno klerikalizira, zanimajući se samo za svećenikova dušobrižnička nastojanja.

²² Usp. FLORISTAN-USEROS, *Teologia dell'azione pastorale*, Paoline, Rim, 1970., 124-125; F. X. ARNOLD, *Seelsorge aus der Mitte der Heilsgeschichte*, Freiburg, 1953., 178.

²³ J. AMBERGER, *Pastoraltheologie*, 3 sveska, Regensburg, 1850.-1857.; Odstupanje od crkvene predstave pastoralnoga bogoslovlja nalazi se i kod *Michaela Bengera* (1822.-1870.), koji pastoralno bogoslovlje definira kao znanstveni uvod pastira u upravnu pozornost njegove službe. On se odnosi prema Grafu, smatrajući da je njegova zamisao pastoralnoga bogoslovlja opasna i pogubna. Pastoralno bogoslovlje vidi u odnosu pastir – stado: nasuprot pastiru nalaze se vjernici, povjereni vodstvu svećenika, usp. M. MIDALI, *Teologia pastorale*, 38-40.

Amberger rabi prijašnji naziv ne praktičnoga nego pastoralnoga bogoslovlja. Ta zamisao (pastir – stado), obnovljena polovinom XIX., stoljeća, vrijedila je do Drugoga svjetskog rata.

U tomu razdoblju propovjedništvo, bogoslužje i katehetika postaju samostal- ne, a pastoral se, u užemu smislu, svodi na poučavanje o dušobrižništvu s oslon- cem na stručno ćudoređe, na podjelu sakramenata, a iznad svega na vođenje župe i njezinih članova.

Tako pastoralno bogoslovlje postaje poučavanje duhovne znanosti, a briga za duše preoblikuje se u zbir kleričkih obveza.²⁴ Katkada dušobrižnički sadržaji, izvedeni iz propisa i uputa a nekada iz dušobrižničkoga iskustva, postaju kanon- ski propisi. Međutim, tada se pastoralno bogoslovlje nalazilo pred praktičnom granom bez znanstvenih zasada i često se svodilo na pristup bez bogoslovnoga oslonca, na zauzimanje za duše bez utjelovljene odrednice i na, sebi svojstven, razdrobljeni pogled o apostolatu, bez širokoga pogleda na zajednički rad.

2. Pokušaji obnove pastoralnoga bogoslovlja od 1920. do 1960. godine

O spomenutomu koristonosnomu i svećeničkomu vidu pastoralna izjasnili su se mnogi stručnjaci, želeći pastoralno bogoslovlje obnoviti kroz znanstveni, bo- goslovni i crkveni vid. Nakon Prvoga svjetskog rata do Drugoga vatikanskog sabora tiskani su mnogi bogoslovno-pastoralni priručnici, pomoću kojih se nasto- jalo razviti bogoslovno-pastoralni odraz, koji pokušava odgovoriti na društveno- kulturne i vjersko-crkvene suvremene izazove, koji su bili različiti od onih pri- jašnjih. Tome iznad svega pridonosi naučavanje o *mističnomu tijelu*, koje postiže vrhunac enciklikom Pija XII. (1876.-1958.), *Mystici corporis*, iz 1943. godine. Promjenjive društveno-kulturne prilike poticale su pastoral na vjerovjesnički duh i potaknule djelatnu vjerničku svjetovnjačku djelatnost. Jednako se tako započelo razmišljati o preustrojstvu župe u novim okolnostima i o njezinu bogoslovnomu postojanju. Suvremeni odgovori namjeravaju opravdati pastoralno bogoslovlje kao praktično bogoslovlje ili kao crkvenu životnost.

Ta nova bogoslovna gibanja utjecala su i pridonijela zaokretu na bogoslovno- -pastoralnom području Drugoga vatikanskog sabora.

2.1. Constantin Noppel

Među teologe koji iznose bogoslovne odgovore o dušobrižništvu u tomu raz- doblju, važno mjesto zauzima *Constantin Noppel* (1883.-1945.), koji je svoja bogoslovna zapažanja i stavove objavio, 1937. godine, u priručniku znakovita

²⁴ Usp. FLORISTAN-USEROS, *Teologia dell'azione pastorale*, 126.

naslova: *Aedificatio Corporis Christi*.²⁵ Mudro proniče u ondašnja bogoslovno-pastoralna razmišljanja i uviđa da su prevladavajući stavovi toga doba odvajali pastoral od crkvenoga vida. Osvrnuo se na samostalni i pravni pristup, te slijedeći *J. A. Möhlera* (1796.-1838.) i *M. D. Scheebena* (1835.-1888.), pastoralno bogoslovlje shvaća kao *bogoslovni* odraz o rastu Crkve a ne pojedinca nego zajednice vjernika. Temeljne postavke takvoga pastoralnoga bogoslovlja nisu samo zadaća upravljanja nego i propovjedništvo, bogoslužje i dobrotvorno otajstvo. Želeći Crkvu deklerikalizirati, on zastupa učinkovitu ulogu vjernika svjetovnjaka i nužnost cijele zajednice u izgradnji otajstvenoga tijela Kristova.

Nositelj pastoralnoga rada još uvijek su svećenici. Premda ističe učinkovitu suradnju s vjernicima svjetovnjacima, radi se samo o sudioništvu u hijerarhijskomu vjerovjesništvu. Dakle, ta je postavka vezana s prijašnjim stavovima kojih se, očito, nije lako osloboditi. Unatoč tomu, treba istaknuti da on pastoralno bogoslovlje nastoji utemeljiti na nauci o Crkvi, čije postavke nisu bile tako razvijene da bi mogle povezati sve zahtjeve toga doba i ujedno razviti dva metodološka vida: izradu načela i njihovu primjenu u stvarnomu stanju.

Bitno je naglasiti da se u to doba pastoralno bogoslovlje još nije doživljavalo kao posebno izražena bogoslovna znanost, nego kao temeljna sastavnica bogoslovlja poistovječeno s dogmatikom. Naime, pastoralno je bogoslovlje uključeno u novotomistički pogled i zamisao bogoslovne znanosti, koja se predočava na analitičko-deduktivni način, ako je to spoznaja bogoslovnih načela, te deskriptivno-induktivnom, ako je spoznaja iskustvenih činjenica²⁶. U tomu smislu se radi o vrijednosti ovoga predmeta.

2.2. Franz Xaver Arnold

Franz Xaver Arnold (1898.-1969.), ugledni profesor iz Tübingena, u okolnostima prosvjetiteljske zastranjenosti i nasrtljivosti, ne nudi učinkovita sredstva za susljedne dušobrižničke zahtjeve. On predlaže između spoznajno opravdana dušobrižništva i stvarnih primjena, posve nove i opravdane temelje pastoralnoga

²⁵ Usp. C. NOPPEL, *Aedificatio Corporis Christi*, Marcelliana, Brescia, 1939. (Freiburg, 1937.). Osim Noppela u to se doba ističe i *Linus Bopp* (1873.-1963.). Oba su nastojali obnoviti zajedničku odrednicu dušobrižničkoga rada. Međutim, za razliku od Noppela, koji naglašava njegov bogoslovni vid, *Linus Bopp* naglašava psihologiju i društvene znanosti, a pojedinca promatra kao onoga koji je ucijepljen u crkveno tijelo.

²⁶ Bogoslovno-znanstvena važnost bogoslovlja polazi od aristotelovsko-tomističkoga pristupa. Međutim, pastoralno bogoslovlje, jednako dogmatskomu, ima svoje bogoslovno počelo koje se temelji na Kristovoj zapovijedi o poslanju apostola: »Podite dakle i učinite mojim učenicima sve narode ...« (Mt 28,19). U tomu okviru *materijalni objekti* pastoralnoga bogoslovlja je cijela Crkva, a *formalni objekti* jesu dušobrižničke dužnosti, čiji cilj nisu samo kršteni nego svi ljudi.

bogoslovlja, oslanjajući se na Objavu s definicijom utjelovljenoga počela²⁷ (*das Gott-menschlichen Prinzip*). To je počelo usmjereno na dva suodnosna pola: s jedne strane je *tijek spasenja (Heilsprozess)*, a s druge *posredništvo spasenja (Heilsvermittlung)*.

Okvir za uporište njegove temeljne misli je zamisao o *spasenju*, tj. o *tijeku spasenja (Heilsprozess)*, kao susretu između Boga i čovjeka, koji se otvara slobodnim i osobnim činom. U tomu događaju je crkveni rad drugotno važan: ne u smislu stupnjevanja nego u posredništvu događaja spasenja (*Heilsvermittlung*). Ne radi se o posredništvu spasenja, kako se često prenosi Arnoldova misao, kao da bi samo spasenje bilo predmet navještaja. Crkveno posredništvo u njezinoj ustrojbenoj postavci treba gledati s činom vjere. U biti, pastoralni rad i događaj spasenja povezuje unutarnja sveza. Međutim, *tijek spasenja* je plod Božjega slobodnog i osobnoga utjecaja. Radi se o posredništvu, u kojemu se Božje djelovanje i crkveno posredništvo isprepleću tako da crkveno posredništvo nikada ne može zamijeniti Božje. Naime, uloga posredništva Crkve nije u riječi i sakramentima, nego je sâm živi Bog, koji preko Krista u Crkvi stvara i daje vjeru i ljubav pomoću Riječi i Sakramenata.²⁸

Ta temeljna zamisao prevladava u cijelomu obrazlaganju Arnoldove misli. Dušobrižništvo – to je odsudno i bitno pitanje kod Arnolda (*Schicksalsfrage*) – o njemu se više ne govori kao *cura animarum* nego kao o *služenju u vjeri (Dienst am Glauben)*. Bogoslovno razmatranje kreće se oko temeljnoga počela, koje želi obuhvatiti obje stvarnosti koje sudjeluju u događaju spasenja: Bog i čovjek, milost i sloboda, bogoslovlje i antropologija, vječno iznad vremenitoga i zbivanja uvjetovana vremenom. *Božansko-ljudsko načelo* je ključ Arnoldove tvrdnje, kojom nužno i odlučno želi usidriti dušobrižnički nauk na dogmatskoj nauci o Kristu, Bogo-čovjeku.²⁹

Temeljno počelo odnosno nacrt pastoralnoga bogoslovlja u svojim nosivim odrednicama (predmet, djelatni nositelji, područje, način rada), Arnold očito duhuje svomu prethodniku na stolici pastoralnoga bogoslovlja u Tübingenu – prof.

²⁷ Usp. F. X. ARNOLD, *Das Prinzip des Gott-menschlichen und seine Bedeutung für die Seelsorge*, »Theologische Quartalschrift« (ThQu), 123 (1942.), 145-176; ISTI, *Das Gott-menschliche Prinzip der Seelsorge in pastoralgeschichtlicher Entfaltung*, ThQu 124 (1943.), 99-133; ISTI, *Seelsorge aus der Mitte der Heilsgeschichte*. Pastoraltheologische Durchblicke, Herder, Freiburg, 1956., 15-63; S. LANZA, *Introduzione ...*, 222-235; R. TONELLI, *Incarnazione*, u: M. MIDALI – R. TONELLI, *Dizionario di pastorale giovanile*, Torino-Leuman, ¹1992., 510-520; B. SEVESO, *Edificare la Chiesa*. La teologia pastorale e i suoi problemi, Elle Di Ci, Leumann (Torino), 1989., 131-150.

²⁸ Usp. F. X. ARNOLD, *Das Prinzip des Gott-menschlichen und seine Bedeutung für die Seelsorge*, 151-153.

²⁹ Usp. F. X. ARNOLD, *Pastoral-theologische Durchblicke*, 86-89.

Grafu. Svojestveno područje (predmet) pastoralnoga bogoslovlja je *samoizgradnja Crkve u budućnosti*. Osim što jasno definira predmet pastoralnoga bogoslovlja, Arnold ujedno širi i njegova nositelja. Na to nisu pozvani samo svećenici (kao u dotadanjemu shvaćanju pastoralnoga bogoslovlja), nego svi kršteni, tj. Crkva kao bogoljudska ustanova: »Svi kršteni su po sebi subjekt crkvenoga rada i odgovorni sudionici oblika crkvenoga rada. Svi su, premda ne svi na isti način, pozvani na služenje Riječi i vjeri, na slavlje sakramenata i bogoslužja«.³⁰

Njegov bogoslovno-pastoralni stav je protivan klerikalizaciji crkvenoga utjecaja. Područja crkvenoga rada, koja on iznosi, jesu propovijedanje, podjeljivanje sakramenata i pučka pobožnost. S metodološkoga stajališta, za njega je *božansko-ljudsko načelo* mjerilo rada. Stožerno uporište u Isusu Kristu nalazi dobroga pastira, pa u tomu smislu Arnold postavlja kristosredišnjost pastoralna.

U tomu smislu, pastoralni je rad područje spasenja, u kojemu je označeno bogoslovno shvaćanje. Prije svega, treba utemeljiti pastoralna načela u Isusu Kristu, jedinomu posredniku, prauzoru crkvenoga posredništva i kršćanskoga pastoralna: kako se u osobi Isusa Krista, Boga i čovjeka, susreću i surađuju dvije naravi, isto tako je nužno u ostvarenju djela spasenja u prostoru i vremenu, ozbiljno uzeti božansko-ljudski čimbenik u uzajamnomu prožimanju.

Potom, Arnold govori o nužnoj razlici između ontološkoga, objektivnoga spasenja, ostvarena u Kristu, i, drugotnoga, subjektivnoga stava, u kojemu se čovjek uvijek poziva, bilo na milosrdno Božje djelovanje, bilo na osobno i slobodno prihvaćanje Božjih načela. Zbog toga se pastoralno bogoslovlje odražava na to kako se *božansko-ljudsko načelo* može ostvariti u stvarnim prilikama, *hic et nunc*.

S jedne strane, u toj pastoralno-bogoslovnoj prosudbi prijete opasnost od *dušobrižničkoga naturalizma*, koji u odnosu na događaj spasenja može olako iz vida izgubiti smisao božanske tajne. No, s druge strane, prijete pogibelj od *dušobrižničkoga kvijetizma*, koji može izokrenuti i zanemariti osobno ljudsko sudioništvo u događaju spasenja. Stoga, svako ispravno bogoslovno postavljena prosudba u pastoralnom surječju, uključuje *događaj* i *posredništvo spasenja* u osobitom suodnosu.

Isto tako, ističe Arnold, obnova pastoralnoga rada treba bitno izreći bogoslovne poveznice, koje u sebe uključuju raspravu na razini odnosa vjere i bogoslovnoga rada, jer je pastoralni rad u službi vjere i ljubavi. I kad se radi o obliku propovijedanja, bogoštovlja ili sakramenata, pastoral se kreće u obzoru duhovne vjerske stvarnosti.³¹

³⁰ F. X. ARNOLD, *Was ist Pastoraltheologie*, u: *Wort des Heils als Wort in die Zeit*, Gesammelte Reden und Aufsätze, Trier, 1961., 296-300, 298.

³¹ Usp. F. X. ARNOLD, *Il ministero della fede*. Le istanze più urgenti della pastorale d'oggi, Paoline, Alba, 1953.

Povezivanje pastoralnoga rada i događaja spasenja postavlja temelj svakoj bogoslovnoj pastoralnoj zamisli. Crkveni rad ne može zamijeniti događaj spasenja, koji se razvija u suodnosu između slobodnoga Božjega poticaja i odgovornoga ljudskoga primanja.

2.2.1. Ustroj crkvenoga posredništva

Gledano raščlanjujući, bogoslovno-pastoralni priručnici zaokupljeni su zajedničkim izričajima: pastoralni rad je nužno u odnosu s Bogom i njegovim činom spasenja, i ujedno u odnosu s čovjekom, odredištem spasenja.

Narav dušobrižničkoga *posredništva* očituje se u njegovu poslanju: dušobrižnička zauzetost događa se ispravno samo ako se u svakomu poslu brine o božanskoj (*das Göttliche*) i o ljudskoj odrednici (*das Menschliche*). Obje se trebaju ponašati u svojoj posebnosti potom, zahvalni Božjemu dar, i o ostvarenju čovjeka u spoznaji i odluci. U takvu stavu, ispravno shvaćanje dušobrižničkoga posredništva stječe se na uporištu *božansko-ljudskoga načela* (*das gott-menschliche Prinzip*). Nužni međuutjecaj božanskoga čimbenika i ljudske sastavnice prima u toj suvislosti vrijednost suradnje (*das Zusammenwirken*), dogovora i »sinergisma«. ³²

Naime, u pastoralnomu radu postoji opasnost *jednostranoga antropocentrizma* (pelagijanizam, polupelagijanizam, prirodne religije i prosvjetiteljstvo) i svojevrsne *bogosredišnjosti* (izrazito *reformatorsko* bogoslovlje, jansenizam, *dijalektičko* bogoslovlje i tradicionalizam), koje svakako treba izbjegavati. Ta se opasnost mogla vidjeti u povijesti. Stoga se u pastoralu uvijek treba brinuti o duhu vremena.

Da bi se moglo plivati među tim strujama, moguće se rješenje nalazi, ističe Arnold, upravo u počelu *utjelovljenja* ili *božansko-ljudskom načelu*. Dakle, uzor crkvenoga rada temelji se na osobi Isusa Krista, koji prožima pastoralni rad: konačno, kako se u osobi Isusa Krista susreću dvije naravi, božanska i ljudska, tako treba u pastoralnomu radu uzeti u obzir božanski i ljudski udio i njihovu suradnju. ³³

U pogledu bogoslovno-pastoralne čovjekosredišnjosti, treba istaknuti opasnost zamisli o Crkvi, koja se svodi samo na hijerarhijsku razinu potiskujući Crkvu kao zajednicu vjernika.

Dakle, *božansko-ljudsko načelo* nudi tumačiteljski uzorak dušobrižničkih činjenica, dopuštajući metodološke bogoslovne osvrte o pastoralu. Načelo se određuje u odnosu prema Kristu, središtu Objave. Isus Krist je izvor i uporište cijelomu bogoslovno-pastoralnomu pothvatu, pa se svako posredništvo u Crkvi ravna

³² Usp. F. X. ARNOLD, *Seelsorge aus der Mitte der Heilsgeschichte*, 16-18.

³³ Usp. F. X. ARNOLD, *Pastoral-theologische Durchblicke*, 5-6. Ovdje se uočava zajedničko Grafovo i Arnoldovo poimanje pastoralnoga bogoslovlja.

u odnosu prema Kristu. To Arnoldovo počelo poziva prije svega na usporednost u odnosima između događaja spasenja i naravi posredništva crkvenoga rada.

Predloženo Arnoldovo načelo uspijeva uobličiti bogoslovno-pastoralni predmet. Današnji ugledni pastoralisti, milanski *Bruno Seveso* i rimski *Sergio Lanza* smatraju da pastoralno bogoslužje više nije okrunjeno dogmatikom i čisto i samo crkveno izvoditeljskom (*deduktivnom*) nadmoći, nego je okrunjeno svojom važnošću na spoznajnoj razini, zbog važnosti posebnoga formalnog načela bogoslovne naravi (*Kristova zapovijed o poslanju*).³⁴

Među doprinosima koji su omogućili ponovno pokretanje pastoralnoga bogoslovlja, osim svetopisamskoga pokreta i crkvene obnove osobito se ističe Arnoldov udio, pa ga se može smatrati vodećim njemačkim pastoralistom. F. X. Arnold daje bitni i potrebni doprinos u katoličkomu pastoralnomu bogoslovlju, prema čijim se mislima i danas provjeravaju bogoslovno-pastoralna pitanja.

2.3. *Pierre-André Liegé*

Francuski isusovac i profesor pastoralnoga bogoslovlja u Parizu *Pierre-André Liegé* (1921.-1979.), u svojim je stavovima veoma bliz Arnoldu, temeljeći pastoralno bogoslovlje još više na kristologiji. On drži da je pastoralno bogoslovlje predmet koji nudi svoj udio na promišljenoj svijesti pastoralnoga rada u trima odrednicama služenja: proročkoj, bogoslužnoj i voditeljskoj. Liegéov se doprinos očituje u spoznaji i širenju bogoslovlja Riječi, osobito utječući na katehetiku, naglašavajući doprinos humanističkih znanosti, pa makar one i neznatno služile i u pastoralnomu bogoslovlju.³⁵

2.4. *Grazioso Ceriani*

Desetak godina prije Drugoga vatikanskog sabora, u Italiji se počeo više očitovati obnoviteljski duh pastoralnoga bogoslovlja zahvaljujući doprinosu milanskoga teologa *Graziosa Cerianija*. Godine 1957., Pio XII. osnovao je *Papinski institut pastoralnoga bogoslovlja teologije* na Lateranskomu sveučilištu u Rimu, da bi se brinuo o izobrazbi u pastoralu i o predavačima pastoralnoga bogoslovlja na *Institutu za crkvenu izobrazbu*.³⁶

³⁴ Usp. B. SEVESO, *Edificare la Chiesa*, 145; S. LANZA, *Introduzione...*, 83-86.

³⁵ Usp. P.-A. LIEGÉ, *Position de la théologie pastorale. La point théologique 1*, Pariz, 1971.; S. PINTOR, *L'uomo via della Chiesa*. Manuale di teologia pastorale, EDB, 1999., 41-43.

³⁶ Usp. A. CERIANI, *Introduzione alla teologia pastorale*, Paolina, Rim, 1961.; ISTI, *La pastorale come scienza e l'esperienza umana oggi*, »Studi Pastoral«, 5 (1972.), 21-40; ISTI, *Introduzione alla definizione della Teologia pastorale*, »Seminarium«, 15 (1963.), 633-694.

Nakon što je, 1961. godine, objavio svoje pastoralno djelo *Introduzione alla teologia pastorale*, godine 1970., utemeljio je *Centro di Orientamento pastorale* u Italiji, gdje je počeo objavljivati bogoslovno-pastoralni časopis *Orientamenti pastorali*. On smatra da se pastoralno bogoslovlje sastoji u sustavnom razmišljanju o otajstvu Crkve u njezinu neposrednomu spasenjskom radu. Odsudni čimbenik je rad, tj. rad Crkve u vremenu. Budući da povijesnost Crkve nadilazi crkveni rad, zato je pastoralno bogoslovlje znanstveni odjek toga rada. Pastoral je, prema Cerianiju istodobno znanost i umijeće: znanost ako se izvodi iz općih bogoslovnih načela praktičnoga naslova, a umijeće ako prvotno primjenjuje ta načela u životu.

Osim Cerianija, u Italiji se tada isticao R. Spiazzi, koji svoje stavove iznosi u priručniku *Manuali di pastorale*³⁷. Prema njemu je pastoralno bogoslovlje utemeljeno izvedbena nauka o Crkvi: onaj tko donosi spasenje je cijela Crkva otajstveno tijelo, narod Božji. On tu znanost dijeli na temeljno otajstvo Crkve s različitim izrazima i u posebnim otajstvima, koji se odnose na Riječ, sakramente i duhovno vodstvo. Ta je posljednja, nazvana i vodstvom, znanost o vodstvu duša prema spasenju (*Hodegetika*). To je posebna dužnost koja je pridržana svećeniku, prije svega župniku, ali u suradnji s vjernicima svjetovnjacima.

2.5. Karl Rahner

Najveći doprinos u osvit Drugoga vatikanskog sabora dao je njemački isusovac *Karl Rahner* (1904.-1984.). On je smatrao da pastoralno bogoslovlje se treba definirati kao propisanu znanost o Crkvi, koja se sama posadašnjuje (*materijalni objekt i subjekt zajedno*), u svjetlu prigodnoga bogoslovlja, u kojemu se nalazi Crkva i svijet (*formalni objekt koji razlikuje pastoral od drugih bogoslovnih predmeta*).³⁸

Njezina je znanstvena važnost sadržana u činjenici da se počela, koja proizlaze iz dogmatike, ćudoređa i kanonskoga prava, ostvaruju u nekim prigodama. Raščlambe i tumačenja povijesnih činjenica zbivaju se *hic et nunc*, u okolišu koje je svjetovno (npr. pomoću sociologije, psihologije ...). To, prema Rahneru, ipak ima bogoslovni predznak, jer dopušta da se rasvijetli pomoću Objave i nauke Učiteljstva, da bi se odgovorilo na pitanja: odgovara li suvremeni crkveni ustroj njezinoj objavljenoj biti, njezinu odredištu kao hodočasnice u svijetu, njezinoj budućoj svrsi, neizbježnoj razlici od svijeta, u koji je ipak uključena i kojemu mora služiti bezuvjetno i stalno se obraćajući?

Bogoslovna raščlamba crkvenoga stanja čimbenik je koji pripada biti dušobrižničkoga bogoslovlja. U tomu surječju Rahner smatra da je pastoralno bogo-

³⁷ R. SPIAZZI, *Manuali di pastorale*, Marietti, Torino, 1965.

³⁸ Usp. K. RAHNER, *Fondamenti della teologia pastorale*, Herder-Morcelliana, Brescia, 1969., 9, 46-49.

slovlje bogoslovna znanost koja, na temelju znanstvene odnosno bogoslovne raščlambe stvarnoga i suvremenoga stanja Crkve, razvija načela kojima Crkva osuvremenjuje svoju bit u određenomu razdoblju sudjelujući na činu spasenja.³⁹

Rahnerove su zamisli očitovane u bogoslovno-pastoralnomu priručniku, koji je, u suradnji s drugim stručnjacima objavio u pet svezaka.⁴⁰ To je bio odvažan i važan pokušaj da bi se znanstveno utemeljilo i postavilo pastoralno bogoslovlje šezdesetih godina XX. stoljeća.⁴¹

Njegovo viđenje polazi od *samoostvarenja* Crkve shvaćene kao predmet-nositelj pastoralnoga bogoslovlja, i razvija se u potanko razrađeni nacrt: *odgovorni* za samoostvarenje (cijela Crkva: kler i vjernici svjetovnjaci); *temeljne uloge* u posredništvu spasenja (propovijedanje, bogoslužje i sakramenti, stega i dobrotvorna djela); *sociološki vidici* i *temeljni ustroj* pastoralnoga rada, sadašnje *stanje*; *ekumenski susreti*, *odnos Crkve sa svijetom* i s različitim društvenim područjima; *ostvarenje Crkve u mjesnoj zajednici* (biskupija, župa, drugi crkveni izričaji), *društveno-kulturna* okolina (selo, grad, struke); *predviđanja* i *uskладbe* u Crkvi. Premda su način i stav *Priručnika (Handbuch)* očitovani prije početka Sabora, može se reći da ga Sabor nije nadvisio, ali *Priručnik* ipak nije bio bitno prepoznat u bogoslovno-pastoralnim razinama koliko je trebalo.

3. Ujedinjeni pastoral

Za vrijeme Drugoga svjetskog rata pa do šezdesetih godina postojao je pokret u katoličkomu okružju u Francuskoj pod imenom *zajednički pastoral*, čije je granice veoma brzo prešao. On je zastupao pastoralni rad, koji je bio sposoban u svomu *zajedništvu* dosegnuti i prožeti društveno područje.

Pokret je nastao kao odjek na uhodani i tradicionalni pastoral, koje se nije mogao suočiti s izazovom pojave raskršćanjenja. Naime, francuski pisci *H. Godin* i *Y. Daniel* su, 1943. godine, objavili djelo *La France, pays de mission?*, koje je potreslo dušobrižničku osjetljivost kod mnogih. Bez okolišanja upozorili su na slabosti pastoralnoga uobičajenog rada, koji je očitovao dušobrižničke i ustrojstvene praznine, upozoravajući da se u surječju života mnogi zavaravaju, predviđevši stvarnu sliku stanja u stvarnosti.

³⁹ Usp. M. BLASBERG-KUHNKE, *Theologie*, u: *Handbuch Praktische Theologie. 1. Grundle-gung* (H. HASLINGER, ur.), Grünewald, Mainz, 1999., 376-378; B. SEVESO, *Edificare la Chiesa ...*, 174-292.

⁴⁰ Usp. F. X. ARNOLD – K. RAHNER – V. SCHURR – L. M. WEBER – F. KLOSTERMANN (ur.), *Handbuch der Pastoraltheologie. Praktische Theologie der Kirche in der Gegenwart*, 5 svezaka, Freiburg, 1964-1969.

⁴¹ Usp. B. SEVESO, *Edificare la Chiesa ...*, 174-292.

Uočena je potreba oživljivanja tradicionalnoga pastorala, usmjerena samo na župnika u jednoj maloj zajednici, i društvenih gibanja na općemu području koja nadilaze granice i mogućnosti stvarnih župnih ustroja, koji su nesposobni suočiti se s društvenim životnim poteškoćama.

Zajednički pastoral izvanredno uočava ne samo brojevnu inačicu pojave ras-kršćanjenja, koja je osobito zahvatila radnike, nego i unutrašnju narušenu društvenu vjersku pojavu i svemašnju nedjelotvornost pojedinačnoga dušobrižništva, koje je povezano s određenim društvenim ozračjem.

Cilj mu je staviti apostolski rad klera unutar u trenutnomu stanju (*milieu*) pastorala, nastojeći ujediniti sve vjerovjesničke snage, usmjerujući ih na ujedinjeni pastoralni rad oslanjajući se na tzv. *humane zone*. Njima na crkvenoj razini odgovara *pastoralna zona*, pod kojom se podrazumijeva skupni (*équipe*) pastoral u župi. Prije svega, ona stavlja težište na vjerovjesničku i kulturološku djelatnost, nastojeći prožeti društvenu okolicu kršćanskim duhom. Tako zamišljeni pastoralni rad bitno zahtijeva ponovno određivanje nositelja pastorala: to stvarno znači da osim svećenika, misionara radnika, važno mjesto imaju gorljivi vjernici svjetovnjaci koji, na temelju krštenja, imaju dužnost uključiti se u pastoralno nastojanje.⁴²

Tako zamišljeni pastoralni obnoviteljski zamah nije, nažalost, zaživio jer je naišao na otpore. Posljedice takva pristupa osjećaju se u današnjemu pastoralnom radu gotovo posvjetovnjačene i opoganjene Francuske.⁴³

Pokušaj terenskoga pastorala u Italiji je zagovarao *Grazioso Ceriani* nazvavši ga *organskim pastoralom*. U Njemačkoj je, nakon rata, *Viktor Schurr* nastojao obnoviti pastoralni rad u surječju terenskoga pastorala, u smislu pastorala određene okoline (*Umweltseelsorge*).

4. Razvitak pastoralnoga bogoslovlja u Hrvatskoj

Već je spomenuto da se pastoralno bogoslovlje kao posebni teološki predmet počelo predavati, na njemačkomu jeziku, u Austriji, 1777. godine. Uredbom ugarskoga kralja Ferdinanda v., od 4. lipnja 1844., pod čijom je vlašću bilo i hrvatsko kraljevstvo od 1835. do 1848. Na Peštanskomu sveučilištu počelo se predavati pastoralno bogoslovlje, pedagogija i katehetika. Ta se uredba nije odnosila i na hrvatsko područje nego je to prepušteno svakomu biskupu osobno. Đakovački biskup *Josip Kuković* (1834.-1849.) je, četiri mjeseca nakon toga zatražio od profe-

⁴² Usp. M. MIDALI, *Teologia pratica...*, 58-67.

⁴³ Usp. F. STRAZZARI, *Il tempo della proposta*, »Regno – documenti«, 22 (2001.), 735-740; J. M. LUSTIGER, *Evangelizzare Parigi*, »Regno – documenti«, 17 (2003.), 555-559.

sora *Jerolima Andrića* (1807.-1879.) da na hrvatskomu jeziku pripremi priručnik za pastoralno bogoslovlje na đakovačkomu Filozofsko-bogoslovnom učilištu.

Biskup Kuković i profesor Andrić očekivali su i od drugih biskupa da, promičući hrvatski jezik, pripreme priručnik pastoralnoga bogoslovlja na hrvatskomu jeziku. Budući da, tvrdi Andrić, drugi nisu tada uspjeli to učiniti, on se ipak odvažio predavati *pastiroslovje* na *narodnom* jeziku, već od 1846. godine. Tako je zauzimanjem biskupa *J. J. Strossmayera* (1815.-1905.) 1862. godine objavljen priručnik u rukopisu na hrvatskomu jeziku za pastoralno bogoslovlje, nazvan *Bogoslovje pastirsko*⁴⁴. Radi se o prvomu priručniku na hrvatskomu jeziku.⁴⁵

Prema Andriću, pastirsko bogoslovlje je znanost, a ne samo umijeće, pa kao takvo ima svoje izvore: Sveto pismo, predaju, saborske odredbe, biskupska pisma i iskustvo prokušanih dušobrižnika. U doba slobodoumlja i prosvjetiteljstva kada je poljuljan ugled svećenika, ustrajalo se na bogoslovnoj i općoj kulturološkoj izobrazbi svećenika. U svojoj *pastoralci* on ne razrađuje poslanje vjernika svjetovnjaka, nego potanko govori o pastirskoj službi, zagovarajući tako klerikalno usmjereno dušobrižništvo. Na tragu Rautenstraucha govori o trostrukoj svećeničkoj službi: *poučavanju, podjeli sakramenata i vođenju crkvenih zajednica*. U svomu pastirskom bogoslovlju, zaokružio je cjelinu, koja se sastojala od pastoralnoga bogoslovlja, vjerskoga odgoja, katehetike i bogoslužja.

Svakako, od hrvatskih dušobrižničkih pisaca do Drugoga vatikanskog sabora treba spomenuti *Nikolu Voršaka*,⁴⁶ a posebno istaknuti zagrebačkog profesora *Martina Štiglića* iz XIX. st., koji je na narodnomu jeziku, u dva sveska, objelodanio *Katoličko pastirsko bogoslovlje* (1886.).⁴⁷ Štiglić tvrdi da je »katoličko pastirsko bogoslovlje ona znanost koja uči kako imadu duhovni pastiri po načelih katoličke crkve vršiti duhovnu pastvu na slavu božju i spas vjernika«. Načelo na kojem se temelji ova znanost je da »posveti stado svoje po primjeru Kristovu u njegovoj crkvi«.⁴⁸ Štigličeva je *pastorka* također prožeta izričito klerikalnim duhom i odraz je posljetricidenskoga doba. Svećenik, kao duhovni pastir, kojega

⁴⁴ Usp. J. ANDRIĆ, *Bogoslovje pastirsko*, Đakovo, 1862., 24. (Pretisak, priredio P. ARAČIĆ, Đakovo, 2004.)

⁴⁵ Profesor dr. Živan Bezić smatra da je prva hrvatska tiskana knjiga na živomu jeziku bila jedna pastoralna knjiga, pisana čakavskim narječjem, koja je objavljena 1496. godine, u glagoljaškoj tiskari u Senju, pod naslovom *Spovid općena*. Ima dušobrižničku važnost i služila je kao priručnik za ispovijed. Isto tako, drži da je prvu cjelovitu *pastorku* na hrvatskomu jeziku napisao trogirski biskup *Anton Kačić* s naslovom *Bogoslovje dilloredno* (Bologna, 1729.), a obrađuje čudoredna i dušobrižnička pitanja (usp. M. VULIĆ, *Anton Kačić i njegovo bogoslovlje dilloredno*, Rim, 1974.), usp. Ž. BEZIĆ, *Pastoralni radnik I*, HKD sv. Ćirila i Metoda, ²1982., 20-21.

⁴⁶ N. VORŠAK, *Uputa ispovjednicima*, Zagreb, 1870.

⁴⁷ Usp. M. ŠTIGLIĆ, *Katoličko pastirsko bogoslovlje, I. i II.*, Zagreb, 1886.

⁴⁸ M. ŠTIGLIĆ, *Katoličko pastirsko bogoslovlje*, 1.

stavlja u središte, mora vršiti trostruku službu: poučavati, obavljati službu Božju i upravljati.

U prvomu dijelu on govori o pastirskoj pouci, tj. kako duhovni pastiri *imadu poučavati vjernike*. Posebno težište stavlja na propovjedništvo, katehetiku i odgoj. Drugi dio govori o bogoslužju obrađujući sakramente, a treći razlaže postavke crkvene stege, u kojima potanko opisuje život, obećanja i budnost duhovnoga pastira.

Početkom XX. st. manjak novoga priručnika, koji bi bio prilagođen novomu vremenu i crkvenim spisima, uočio je profesor *Dragutin Kniewald* (1889.-1979.) koji je iz Senjskoga sveučilišta prešao na Zagrebačko sveučilište i, potaknut tim zamislama, objavio priručnik za pastoralno bogoslovlje, nazvano *Pastirskim bogoslovljem*⁴⁹.

Prema njemu, pogled na pastoralni rad bitno je protkan osobom i dušobrižnikovim radom. Tvrdi da je pastirsko bogoslovlje znanost koja »učí dušobrižnika kako će vršiti svoju zadaću oko spašavanja povjerenih mu duša, da vjeruju i žive po zakonu i pravilu Kristovu«.⁵⁰

Za razliku od prijašnjih pisaca takvih priručnika, u svoje je djelo uvrstio samo opsežna poglavlja o propovijedanju, katehatici i odgoju, jer su tada katehetika, bogoslužje i propovjedništvo postale zasebne znanstvene grane.

Kniewaldov nasljednik, profesor *Ivan Škreblin*, također je zamisao pastoralnoga bogoslovlja usmjerio na dušobrižnikovu ulogu i njegov rad. Svoj dušobrižnički priručnik *Dušobrižnikovu orijentaciju*⁵¹ podijelio je u četiri odsjeka, govoreći o pretpostavkama i sustavima dušobrižništva, te o dušobrižnikovu vodstvu i dušobrižništvu u župi.

Raščlanjujući dosadanje pastoralno-bogoslovne priručnike uzimajući u obzir nove crkvene i društveno-kulturološke okolnosti, sazrelo je vrijeme da se u našem okružju priredi i prilagodi današnjemu dobu novi priručnik za pastoralno bogoslovlje.

Zaključak

Na prijelazu iz srednjovjekovnoga doba u suvremeno, odnosi između Crkve i društvenoga života veoma su narušeni. Metafizički je i bogoslovni pristup životu sve više gubio na važnosti, a prosvjetiteljski duh je polagano uzimao zamah. U okolnostima prosvjetiteljskoga nasrtaja i narušenoga društveno-crkvenoga mira, preustrojeno Sveučilište je s posebnim težištem na bogoslovne predmete.

⁴⁹ Usp. D. KNI EWALD, *Pastirsko bogoslovlje*, 3 sveska, Zagreb, 1930.

⁵⁰ D. KNI EWALD, *Pastirsko bogoslovlje*, svezak 1., XIV.

⁵¹ I. ŠKREBLIN, *Dušobrižnikova orijentacija*, Zagreb, 1956.; ISTI, *Župničke uredske dužnosti*, Zagreb, 1960.

U punomu jeku prosvjetiteljstva bilo je neizbježno odrediti sveučilišni položaj pastoralnoga bogoslovlja i opravdati njezinu bogoslovnu i znanstvenu važnost. U početku (XVIII. st.), nije se toliko težilo na znanstvenosti pastoralnoga bogoslovlja koliko na stjecanju znanja, koje bi svećenik trebao imati. U tomu razdoblju pastoralno bogoslovlje nastaje pretežno iz državnih pobuda, pa je imalo više koristonosnu i klerikalnu nego bogoslovnu važnost. Tijekom vremena je, zavisno o sastavljaču, produbljivana njezina znanstvena važnost, koja je između Drugoga svjetskog rata i Drugoga vatikanskog sabora prilično osuvremenjena i utvrđena. Kolika je bila potreba za promjenom pristupa pastoralnoga bogoslovlja i pastoralnoga rada govori i činjenica da je papa Ivan XXIII. nazvao Drugi vatikanski sabor – *pastoralnim* saborom.

Međutim, gledano samo s dušobrižničkoga gledišta, predmet pastoralnoga bogoslovlja sveden je na župnika (dušobrižnik), čiji je rad, u duhu Tridentskoga sabora, bio usmjeren na *cura animarum*. Takav je pristup u ono doba bio uspješan, ali u novijim društveno-uljudbenim prilikama postao je gotovo neprikladan. Stoga su mnogi sastavljači priručnika nastojali promijeniti predmet i način pastoralnoga bogoslovlja. Taj predajni uzorak je još uvijek u svijesti mnogih, bilo klerika bilo vjernika svjetovnjaka. Zbog toga je pastoralnom bogoslovlju, a ujedno i Crkvi veliki izazov, promijeniti taj obrazac ako ona u pluralističkom i objedinjenomu društvu namjerava biti pastoralno djelotvornija.

Summary

EVALUATIVE REVIEW OF THE DEVELOPMENT OF PASTORAL THEOLOGY SINCE ITS BEGINNINGS UP UNTIL THE SECOND VATICAN COUNCIL

The author of the article demonstrates, evaluates and analyses the social and ecclesial context of the origins and development of pastoral theology as a scientific field in Catholicism and Protestantism up until the Second Vatican Council. Evaluation refers to the past organisation of theological studies and pastoral theology, and notes the factors inherent in the particular historical periods. The article presents the opinions of the most renowned authors in pastoral theology regarding the role and application of pastoral theology as a science. Relying on a historical and evaluative approach, facts suggest that pastoral theology was historically valued in various ways, and consequently as its uses grew with time, pastoral theology gradually became to be accepted as a science. During its long history, pastoral theology was not valued as a scientific field, and was often not adequately pragmatic, because its themes and analytical methods were not applicable to the spirit of the times.

Key words: *pastoral or practical theology, pastoral care, pastoral work, clericalism, traditional approach, science of the Church, judgement.*